

**Олександр Ігнатуша,
Тетяна Савчук**

Митрофорний протоієрей Андрій Коренєв

Проаналізовано зміст релігійної діяльності протоієрея Української Синодальної церкви Андрія Коренєва. Висвітлено реформаторські ініціативи, спрямовані на протидію секуляризації та атеїзму. Підкреслено типовість образу священнослужителя Синодальної церкви в Україні та суперечливе значення його діяльності як одного з яскравих представників обновленського руху 20–30-х роках XX ст.

Ключові слова: протоієрей, настоятель, парафіяльна рада, духовенство, віруючі, Запорізьке єпархіальне управління, радянська влада, антицерковна політика

Об'єктивно реконструювати історичні події та процеси навряд чи можливо без звернення до постатей осіб, які були їх безпосередніми учасниками. Своїми ідеями і конкретними вчинками вони наповнювали та збагачували ці процеси, спрямовували їх у відповідне русло. Разом із тим, дійові особи історії самі були породженням епохи. Їхні погляди та світоглядні цінності віддзеркалювали епоху, пануючі в ній та альтернативні ідеали, характеризували способи досягнення омріяних суспільством цілей. Тож звернення до історії осіб, як знакових так і пересічних, розширює спектр характеристик конкретної історичної доби та її явищ.

Нарівно це стосується процесів і діячів історії церкви в Україні. На них ще лежить глибока тінь упослідженого ставлення радянської історіографії, котра вважала питання історії церкви «третьочерговими для світських істориків».

Особливої уваги, на нашу думку, потребує вивчення постатей діячів церкви XX ст. До цього схиляє низка обставин. Згадаємо, зокрема, що XX ст. принесло церкві складні для неї модернізаційні трансформації, гіпертрофовані більшовицькою системою. Водночас воно явило втілення масштабних соціальних проєктів засобами державно-політичної влади, що не мали світових аналогів. Динаміка цього втілення, його драматичний перебіг і трагічні наслідки залишили глибокий слід у характері суспільних відносин в Україні, у ментальності суспільства, суттєво змінивши зовнішні вияви релігійності, суспільну роль і місце традиційних церков. За таких обставин дослідження змісту і мотивів поведінки окремих діячів церкви у конкретній історичній ситуації перетворюється на важливий спосіб пояснення логіки і закономірностей соціальних процесів. І наворот – їх вивчення акцентує значимість загальносуспільних змін для доль людей.

Для проведення такого дослідження візьмемо за вихідну тезу про те, що разом із суспільними зрушеннями еволюціонувала і традиційна православна церква.

Вона протидіяла викликам секуляризації, що поставали проявами модернізаційних змін. Частина її діячів, які стояли у повсякденному зв'язку з життям віруючих, запропонувала низку реформаторських проєктів. Автори цих проєктів походили з різного середовища та орієнтувалися на різні соціальні сили. Водночас їхнім проєктам були властиві споріднені загальногромадянські і надієрархічні ідеї політичного оновлення та демократизації суспільних відносин. Ці ідеї виявлялися вимогами розширення прав у церковному управлінні, забезпечення якнайширших громадянських свобод зі свободою совісті включно. Йшлося про подолання авторитарного, проімперського спадку, який контрастував на тлі прогресивних суспільних відносин і відвертав від традиційної церкви значну частину найбільш соціально активних її елементів.

У руслі цих ідей в Україні виділилося кілька течій прогресивного духовенства. Вони проявилися вже на початку ХХ ст. і були відмінні між собою як за ступенем соціального радикалізму, так і за національними уподобаннями – переважно українського та російського спрямування. Проте організаційно ці течії посилювалися лише під впливом революції 1917 р. та радикальної соціальної політики більшовиків у 20-ті роки ХХ ст., що призвело до глибокого інституційного розколу православної церкви в Україні та появи вже на початку 1920-х років Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) та обновленської – Української Синодальної церкви.

Якщо українська течія цього руху сьогодні виглядає більш дослідженою, то проросійські форми обновленського руху в Україні лишаються менш висвітленими у різних соціальних і національних проєкціях. Тому у цьому повідомленні звернемо увагу на постать одного із діячів, який на загал будучи демократично налаштованим, не був носієм української національної ідеології, не вписувався у класичний образ борця за українську автокефалію. Та й в цілому реконструкція його історичного портрету, на нашу думку, допоможе краще зрозуміти національне кредо цього діяча, а можливо і його близького оточення – колег, друзів, симпатиків, послідовників, противників тощо. Сфера його активності була пов'язана з південноукраїнським регіоном. І ця обставина наштовхує на міркування щодо типовості аналізованого образу для церковного діяча Півдня України та соціальних умов, породжених регіональною специфікою.

Постаттю, яка пропонується для історичного аналізу, є протоієрей Андрій Михайлович Коренев – священнослужитель м. Запоріжжя (окружного міста), який попередньо виконував священницький обов'язок на периферії – близько 100 км від окружного центру – у Кам'янському районі, де опікувався православними церквами синодальної орієнтації як благочинний. На теренах його діяльності переважало російське та українське населення. Воно заселило цю територію наприкінці ХVІІІ ст., принесло з собою специфічні етнокультурні й релігійні

традиції. Їх зберігали й культивували. На них мусили зважати й духовні особи, призначення яких так само відображало певну етноконфесійну мотивацію. Тож о. А. Коренев у певному сенсі поєднав у собі риси міського та сільського священика етнічно строкатого – переважно російсько-українського – південного регіону, де зіткнення і взаємодія культур були найбільш яскравими.

Навіть побіжне знайомство з біографією цього священика переконує у певній символічності обрання його долі предметом нашого дослідження: був настоятелем сільського та міського храмів, благочинним, членом єпархіального управління, делегатом Всеукраїнського церковного Собору, доріс до члена Всеукраїнського Священного Синоду, неодноразово друкувався у всеукраїнському церковному журналі, врешті – нагороджений митрою. Навіть ці штрихи біографії дають підстави для глибшого аналізу, який би допоміг встановити причини і умови кар’єрного зростання цього діяча, пояснити його успіхи, дозволив побачити у його біографії типовість чи унікальність долі тогочасних священиків, ступінь їхнього корпоративного зв’язку та взаємодії з мирянами. Ці питання і стануть предметом нашої розвідки.

Доля цього церковного діяча із Запоріжжя сьогодні практично невідома. Його прізвище лише згадується кількома рядками характеристик у дослідженнях, базованих на архівному матеріалі Державного архіву Запорізької області (Т. Г. Бобко (Савчук), О. М. Ігнатуша, В. М. Стойчев) при характеристиці релігійних процесів 20–30-х років XX ст. Спробуємо поглибити і популяризувати знання про згадану, на наш погляд, непересічну людину, актуалізувавши раніше незадіяні архівні документи та невідомі дослідникам публікації в офіційному виданні Всеукраїнського Священного Синоду.

Протоієрей А. Коренев народився в 1887 р. в місті Мелітополі. Його прізвище вказує на російське етнічне походження, що у південному регіоні, зокрема в містах, і саме – у Мелітополі, було не дивним, скоріше – типовим явищем.

Священнослужитель А. Коренев прийняв Синодальну церкву як реальний варіант виходу православ’я з кризового стану. Він не тільки виконував священицькі функції, але й докладав зусиль до розвитку нової конфесії, намагався донести до простих віруючих необхідність змін у церкві. Фактів, що повідомляють про такий характер діяльності, чимало.

Протоієрей Андрій особливо послідовно відстоював принцип представництва нижчого кліру й мирян у церковному управлінні. Як член Всеукраїнського Священного Синоду та Запорізького єпархіального управління він піддав критиці рівень представництва на численних єпархіальних, вікаріальних і благочинницьких зібраннях зі сторінок «Українського Православного Благовісника».

Унаочнюючи свої докази, він порівнював склад Таврійського з’їзду, на якому серед присутніх 22 делегатів було лише двоє мирян, з представництвом

на Запорізькому з'їзді (вірогідно 16 вересня 1926 р.). На останньому було представлено 120 делегатів, з них – 76 мирян, 44 – духовні особи. Таке широке представництво зібралось за умови меншого числа парафій Запорізької єпархії порівняно з Таврійською. Отож, протоієрей А. Коренєв кликав «повернутися обличчям до мирян». «З цього потрібно було починати – писав він, – треба було поставити інформування мирян якомога ширше. У тому, що цього не зроблено, – наш великий гріх, наше велике упущення, і цей недолік у нашому церковному житті треба усунути. Влаштування єпархіальних з'їздів, де від мирян представництво має бути не по благочиннях, а від кожної громади, та не «за числом членів кліру», а по можливості більше – 5–8–10 чоловік від кожної громади, такі єпархіальні з'їзди принесуть безперечно немало користь»¹ (мова оригіналу – російська). Автор пояснював: «По-перше – миряни, залучені до активної церковної роботи, переконаються в чистоті наших намірів, в правильності нашої лінії, переконаються в тому, що справа Церкви – справа всіх віруючих, а не лише священників. По-друге, миряни тихонівських парафій ... також не захочуть залишитися бездіяльними ... і сміливо підуть за Священним Синодом, заставлять і батюшок своїх втягнутися в загальну творчу роботу і залишити руйнівну»².

Але норми представництва на єпархіальні зібрання не змінили. Ініціатива ідейних борців за демократизацію, таких, як протоієрей А. Коренєв, не могла розхитати устоїв управлінців, звичних до консерватизму. Розширення ініціативи мирян несло додаткові клопоти вищому керівництву, яке прагнуло забезпечити максимальну керованість церквою зверху. Тому Синодальна церква поверталася до старих моделей управління Українського екзархату Російської православної церкви (РПЦ). Хоча окреслена тенденція не заперечувала доволі масових явищ широкої мирянської ініціативи у середовищі Синодальної церкви³.

Відомо про те, що о. Андрій, як очільник 3-го благочиння Запорізької єпархії, у 1926 р. проводив регулярні бесіди про обновленсько-синодальний рух із віруючими в селах Дніпровка та Ново-Водяне Балківського району Запорізького округу⁴. Як благочинний, він популяризував ідею оновлення церкви і підтримував поширення таких ідей іншими священниками свого округу. Досить показовий факт такої підтримки – клопотання протоієрея А. Коренєва перед єпархіальним начальством про нагородження одного зі священників за успішну участь у диспуті проти священника патріаршої церкви. При цьому о. Андрій підкреслював видатні якості проповідника-обновленця і заохочував їх розвиток своєю підтримкою.

Протоієрей А. Коренєв намагався популяризувати відомості про успіхи обновленського руху на Запоріжжі, про що писав до «Українського Православного Благовісника». Разом з тим його не можна віднести до числа «бездумним апологетів» обновленства. Він постійно звертав увагу на проблеми розвитку цього руху.

Намагався їх проаналізувати, осмислити. Був ідейним і мислячим. Свої думки і аргументи викладав у тих же статтях, наводячи конкретні цифри при аналізі співвідношення протиборних сил, називаючи імена та соціальні мотиви учасників подій, користуючись цитатами та аргументами своїх опонентів і прихильників⁵.

Протоієрей А. Коренев жваво реагував на новітні виклики суспільно-політичного життя. Про це свідчать його виступи на засіданнях Запорізького єпархіального з'їзду духовенства і мирян 9 листопада 1926 р. та пізніших засіданнях Запорізького єпархіального управління. У своїх доповідях він намагався відшукати ефективні методи боротьби з безвір'ям, падінням релігійності. Саме А. Коренев запропонував ввести практику регулярних пастирських зібрань із заслуховуванням доповідей на злободенну тематику. Обстоював думку про важливість організації так званих братських судів над кліриками, котрі порушували дисципліну. Його надзвичайно турбували питання освіченості духовенства. Зокрема, він запропонував влаштувати загальноцерковні курси для перепідготовки пастирів із запрошенням до них мирян; запровадження інституту єпархіальних благовісників. Діючим гурткам безвірників планувалося протиставити гуртки ревнителів православ'я. Рекомендував храмові свята відбувати як можна пишніше. Запорізьке єпархіальне управління постановило усі рекомендації протоієрея втілити в життя⁶.

Підтримка духовної освіти проходить через усе пастирське служіння о. Андрія. Скажімо, обіймаючи посаду благочинного церков 3-го округу Запорізької єпархії, він пропонував в середині 1926 р. влаштувати короткотермінові апологетичні курси для пастирів і мирян. Причому вважав, що для духовенства такі курси мають бути обов'язковими, а для мирян – з правом власного вибору⁷. Коли наприкінці 1920-х років він став настоятелем міського храму у Запоріжжі, то і тут відзначаємо його освітні ініціативи. Протоієрей підтримав ідею проведення грошового збору на користь студентів духовної академії – єдиного на той час офіційно діючого духовно-освітнього закладу православних церков СРСР.

Завдяки церковно-просвітницькій активності протоієрея А. Коренева маємо змогу охарактеризувати його національне кредо. Документальною основою для цього є річний звіт благочинного Придніпровського округу (посаду якого він на той час посідав) до Запорізького єпархіального управління за 1925 р. Доповідаючи 25 січня 1926 р. про поширення у його окрузі офіційного церковного журналу «Український Православний Благовісник» та іншої обновленської періодики, що видавалася в СРСР: «Вестник Священного Синода», «Церковное обновление», «Церковный календарь», протоієрей Андрій висловлює своє ставлення до українізації журналу. Для розуміння контексту варто пригадати конкретні обставини того часу. Потужний розмах українського національно-визвольного руху в Україні змусив радянську владу проголосити політику

українізації. Християнські церкви, своєю чергою, відреагували на цей рух низкою проектів національно-церковних реформ. Український Священний Синод з 1925 р. почав видавати своє офіційне видання українською мовою. На зміну російськомовній газеті «Голос Православної України» прийшов «Український Православний Благовісник», який друкував на своїх шпальтах матеріали двома мовами – українською та російською.

Проте, як свідчить позиція протоієрея А. Коренева, така лінія церковного керівництва була не всім до вподоби. І, зокрема, її не підтримувала частина священнослужителів південного регіону України. Протоієрей виступав у цьому відношенні досить різко. «Українізацію» Благовісника він називає «камнем спокуси для багатьох» («камнем соблазна для многих» – мовою оригіналу. – *Авт.*). «Значна кількість українського матеріалу хвилює мирян, – пише далі о. Андрій, – а тихонівцям дає привід для агітації: Це поки на вас лапки кладуть, а потім і богослужіння змусять (підкреслено в документі. – *Авт.*) здійснювати на укр. мові, а слов'янські книги відберуть»⁸ (мова оригіналу – російська).

Очевидно, що такі думки о. Андрій висловлював під впливом великої популярності церковного журналу серед населення. Масштаб поширення цього видання, з одного боку, радував, з іншого – лякав: «Укр. Благовісник» до останніх номерів жадібно читали і нарозхват розкупували миряни»⁹ (мова оригіналу – російська). Обновленці відчували себе надзвичай вразливими перед загрозою посилення впливу УАПЦ. І це було в південному регіоні, де в благочинні А. Коренева не було жодної парафії національно орієнтованої УАПЦ. Проте було україномовне середовище. Воно стихійно породжувало «небезпеку» російським організаційним і літургійно-обрядовим формам православ'я. Ця «загроза» й відчувається в рядках звіту благочинного.

Протоієрей А. Коренев діяв рішуче і послідовно. Він запропонував якнайшвидше – вже на найближчому з'їзді – поставити питання про видання журналу російською мовою. Наступні рядки його пропозиції характеризують його як людину, світоглядно незвиклу до компромісів і врахування національних інтересів неросійського населення, тобто – шовініста. Наведемо цитату мовою оригіналу: «А «щірі українці», если они так «щірі» могут создать чисто украинский журнал»¹⁰. Цитована фраза показує, що у складі Української синодальної церкви, членом якої був о. Андрій і яка проголосила засадничими принципи автокефалії та українізації, було немало таких, хто приймав ці принципи формально. Такі особи зверхньо ставилися до українського, принаймні – до українського слова. Вони вбачали у ньому не прояви національного буття (яке є шляхом пізнання Бога), а загрозу цілісності церкви, цементованої ідеєю «загальноруськості».

Відстоюючи свою позицію, протоієрей вдавався не стільки до аргументації, скільки до застосування погрози й залякування. Він безапеляційно стверджував:

«Якщо журнал буде багато місця приділяти укр. мові, то число його отримувачів неминуче впаде, а незрозумілий благовіст «Благовісника» – замовкне»¹¹ (мова оригіналу – російська). Нарешті, як висновок, протоієрей наставляв: «Експеримент робити на живому тілі небезпечно. Море ще занадто для цього розбурхане»¹² (мова оригіналу – російська). Він використовував всю силу свого проповідницького таланту для обстоювання своїх ідей.

Не дивно, що протоієрей А. Коренев виступав з подібними заявами. До цього спонукало, передусім, відповідне етнічне середовище та кадровий склад духовенства, яке мало відповідний рівень духовної освіти й національно-культурні традиції та уподобання. Скажімо, в іншій південній єпархії Української Синодальної церкви – Миколаївській – було зафіксовано здійснення місіонерських богослужінь російською мовою. Як відзначали церковні представники, їх проведення утримало частину віруючих від ухилення в сектантство¹³.

Поділимося спостереженням: вся система заходів, спрямованих благочинним А. Кореневим на піднесення релігійності населення ніяк не акцентувала уваги на українських національних мотивах. Навіть тоді і там, де українців була більшість. Наприклад, у одному з рапортів до єпархіального управління, написаному з приводу потреби духовного окормлення віруючого населення села Ново-Водяне, о. Андрій пропонував різні способи вирішення проблеми: «Звернути увагу Єпархіального Управління»; «бажано призначити священика-співака»¹⁴ (мова оригіналу – російська), але жодним чином не торкався питання про застосування рідної мови в богослужінні чи відродження національних церковних традицій місцевими мешканцями.

Тим часом, Всесоюзний перепис населення 17 грудня 1926 р. зафіксував, що переважаюча національність жителів цього села – «українська»¹⁵.

Так само констатуємо ігнорування протоієреєм А. Кореневим національних ідей і пропозицій у його найбільш ґрунтовній теоретичній розробці «Про засоби боротьби з інакомислячими шляхом оживлення церковно-парафіяльного життя і діяльності», – доповіді, виголошеній ним на Запорізькому єпархіальному з'їзді 9 листопада 1926 р. Але ж саме на розв'язання цього питання – національних церковних реформ – чекали від церкви мільйони віруючих. Саме воно знаходило живий відгук парафіян. У цьому вбачаємо національну специфіку російського і проросійського варіантів відгуку обновленців в Україні на виклики часу.

Попри те, що протоієрей А. Коренев був активним діячем обновленського руху, як справжній християн, він шукав порозуміння з представниками інших православних конфесій, зокрема домінуючого в Запорізькому окрузі Українського екзархату РПЦ.

Водночас взаємини між тихонівцями і обновленцями не були виключно конфронтаційними, як про це можна скласти уявлення з історіографії цієї проблеми.

Протоієрей А. Коренев, як типовий представник південноукраїнського сегменту Української Синодальної церкви, у межах відведених йому повноважень благочинного і настоятеля церкви, входив у стосунки з віруючими і духовенством Українського екзархату РПЦ. Наприклад, виконуючи припис єпархіального архієрея архієпископа Сергія, протоієрей А. Коренев 23 грудня 1925 р. зробив запит у місцевого благочинного Українського екзархату РПЦ щодо родинного стану та релігійно-морального рівня свого псаломщика Григорія Завітного. Цей псаломщик проживав у парафії Велико-Знам'янської церкви, приналежної до РПЦ. У січні о. Андрій отримав відповідь, про яку далі 2 лютого 1926 р. повідомив своє єпархіальне начальство¹⁶. Відповідь була витримана у офіційно-традиційних, спокійних і доброзичливих тонах. Сповідалося, що псаломщик відомий «з найкращого боку: релігійний, не пропускає богослужінь, поведінки вельми скромної... одружений першим шлюбом на дівиці»¹⁷ (мова оригіналу – російська). В єпархії ці відомості, як і доданий лист-відповідь благочинного іншої конфесії, були сприйняті як звичні речі – з припискою «до відома».

У той же час, протоієрей А. Коренев нерідко опинявся в епіцентрі місцевої боротьби за парафії зі священниками і віруючими РПЦ, був автором гострої критики на адресу представників цієї церкви, ідейно-пропагандистських рішень проти РПЦ на підтримку керівництва своєї конфесії. Так, на засіданні благочинницьких зборів 3-го благочиння Запорізької єпархії, що відбулися 22 червня 1926 р., після доповідей настоятелів церков він констатував, що «віруючі синодальних громад, за окремими поодинокими винятками, зрозуміли всю несправедливість різних наклепів, які виходили від тихонівських керівників; зрозуміли, що тільки Священний Синод є правочинним і канонічно-законнообраним кормчим св. Православної церкви на Україні, який правильно веде св. Церкву шляхом зміцнення і процвітання її, незмінно охороняючи чистоту віри від усяких нововведень і канонічних правопорушень»¹⁸ (мова оригіналу – російська).

Отож, діяльність протоієрея Андрія Коренева на посаді благочинного показує глибину загальносуспільних, міжцерковних суперечностей, проблем і способів їхнього вирішення на парафіяльному, благочинницькому і єпархіальному рівнях у південному регіоні України. За наявними документальними джерелами, аналіз цих проблем та їхнього розв'язання цілком можливий на прикладі інших священнослужителів і церковно-адміністративних структур та їхніх представників.

У липні 1927 р. о. А. Коренева обрано настоятелем Пилипівської церкви м. Запоріжжя. 24 січня 1928 р. відбулося засідання церковної ради Пилипівської церкви, на якому розглядалося надзвичай важливе для громади і делікатне питання. Запорізьке єпархіальне управління своїм указом від 21 січня 1928 р. призначило до названої церкви, де вже служило два священники, третього – священника Максимовича. Це призначення не погодили з парафією та церковною

радою. Такі дії збурили місцеву громаду. Питання поставили на розгляд церковної ради. Його розв'язання звелось до затвердження штату та персонального складу парафіяльного духовенства, а саме: кого ж із трьох священнослужителів церковна рада хотіла б залишити при Пилипівській церкві. У результаті на священницьких посадах залишили двох осіб. По суті це означало відхилення парафіяльною радою указу єпархіального керівництва. Першим із духовних осіб парафії називався протоієрей А. Коренєв. Постанову прийняли одногослосно. Це свідчить про неабиякий авторитет настоятеля храму, здобутий серед парафіян нетривалим, піврічним служінням на своїй посаді.

Важливим видається і інший момент у згаданому епізоді – дієвість парафіяльної ради, її реальний вплив на церковне життя громади, що було співзвучно релігійним настроям доби. Церковна рада прийняла ухвалу: «І на майбутнє без згоди церковної ради не призначати і не звільняти з наявного складу, чим президії пропонується довести до відома Церковного Синоду, вказавши, що всі звернення до ЗСУ залишаються без відповіді та уваги, що тяжко відзивається на парафіяльному житті»¹⁹ (мова оригіналу – російська). З тексту протоколу проглядається неунормованість і навіть конфліктність відносин між Запорізьким єпархіальним управлінням та парафіяльним керівництвом Пилипівської церкви м. Запоріжжя. Не виключаємо, що цю конфліктність вносила сама постать нового настоятеля храму, який позиціонував себе послідовним при дотриманні принципів демократизації церковного управління і підтримував ініціативи мирян у місцевому церковному управлінні. У той же час Запорізьке єпархіальне управління саме було очолене єпископом, призначеним з центру, яким були невдоволені миряни²⁰. Тож боротьба за утвердження ідеалів обновленської церкви, які обстоював протоієрей А. Коренєв, не припинялася ним навіть тоді, коли на перешкоді ставали вищі ланки церковного управління.

Потрібно зазначити, що позиція і роль священика у питаннях церковного устрою традиційно була ключовою. Найчастіше саме він був вищим авторитетом для мирян при з'ясуванні канонічності утворених церков, поясненні їхніх основних організаційних засад. Безперечно, такі священнослужителі, як о. А. Коренєв мали суттєвий вплив на ухвалення рішень у громаді. Цю тезу наочно доводять вибори парафіяльної ради у лютому 1928 р.

12 лютого 1928 р. у приміщенні Пилипівської церкви м. Запоріжжя було людно. На загальні збори парафіян прийшли 86 осіб²¹. Їх скликали для того, щоб оновити склад церковної ради, яка відпрацювала належний термін. До нового складу пропонували поважних осіб. Включили до їх числа і протоієрея А. Коренєва. Під час організаційного засідання, при розподілі обов'язків членів ради, отець Андрій отримав усі голоси на користь того, щоб його призначили відповідальним і технічним секретарем²². Це було важливе рішення. У ті часи

священиків, здебільшого, не включали до складу церковних рад. Церковна революція відокремлювала духовну й адміністративну владу. Підігріваючи такі настрої, радянська влада, що імітувала своє невтручання у церковні справи, насправді докладала чимало зусиль до недопущення священиків до керівництва громадами. Тож посада протоієрея А. Коренева у церковній раді багато про що свідчить у плані характеристики його постаті для парафіяльного життя.

Прізвище А. Коренева стає все більше згадуваним у протоколах засідань церковної ради та її президії. А священик отримав право глибше вникати в сенс парафіяльного життя та більш ефективно впливати на його хід. Ведення поточного парафіяльного діловодства, контроль за надходженням і відправленням кореспонденції, належної документації, оформлення періодичної звітності до церковних і місцевих державних органів, зберігання церковного архіву – це та багато іншого лягло на плечі о. Андрія.

Проте перебування А. Коренева на посаді секретаря ради виявилось нестривалим. 14 листопада 1928 р. він був змушений підписати акт про передачу справ своєму наступникові священикові Омеляну Теліженку. Здав усі папери і справи у належному порядку²³.

Плідну та старанну діяльність отця А. Коренева було відзначено на вищому церковному рівні. Указом Священного Синоду від 22 вересня 1928 р. за «видатну церковно-суспільну діяльність» А. Коренева нагородили митрою²⁴.

Потрібно зазначити, що протоієрей був не тільки добрим батьком по відношенню до віруючих, але й піклувався про хворих священнослужителів, особливо про тих, хто не мав своєї парафії. Архівні джерела повідомляють, що майже рік утримувала парафія Пилипівської церкви позаштатне духовенство. І ця допомога надавалася в досить складні для церкви роки, в 1928 – на початку 1929 рр. Суттєві матеріальні труднощі в березні 1929 р. не дозволили парафії на чолі з А. Кореневим продовжити цю благодійну діяльність²⁵.

У лютому 1930 р. після заяви о. О. Теліженка відбулася зворотна ротація. Обов'язки секретаря ради протоієрей А. Коренев знову прийняв на себе, причому безплатно²⁶. Для цього треба було проявити сміливість, оскільки в той час влада розглядала участь священика в керівництві церкви як протиправну дію. Про це говорять документи 1928–1929 рр. окружних адміністративних відділів, у яких з прискіпливістю фіксувалися та негативно оцінювалися факти участі духовенства в парафіяльній раді.

Для церкви наставали дедалі складніші часи. Піднімалася нова хвиля антицерковної кампанії. Починалося з вилучення церковних дзвонів, посилення економічного тиску на церковні громади, закінчувалося – повним закриттям церков та репресіями духовенства і церковного активу. Запорізький окрвиконком, відповідаючи на партійні ініціативи, прикриті вимогами «робочої маси»,

наприкінці 1929 р. прийняв ухвалу про зняття церковних дзвонів і передачу їх на потреби індустріалізації.

У пресі розпочалися атаки на Пилипівську церкву. Заголовок статті «Пилипівську церкву під наукове кіно» в друкованому органі Запорізького окружного комітету КП(б)У та окружного виконавчого комітету, газеті «Червоне Запоріжжя» від 18 грудня 1929 р., промовисто свідчив про характер статті та її спрямованість²⁷. 5 січня 1930 р. газета «Червоне Запоріжжя» відкрито писала: «Той з робітників, що кине в ці дні (святкування Різдва. – *Авт.*) свій верстат, буде шкідником соціалістичній п'ятирічці»²⁸.

Клір і парафіяльна рада докладали максимум зусиль, щоб витримати всі ці несприятливі впливи нового радянського курсу у сфері боротьби з релігією. На засіданні церковної ради о. Андрій виступив із заявою про необхідність посилення зборів у святкові дні, – а це було 5 січня 1930 р., напередодні Різдва, з огляду на збільшення державного податку на свічки²⁹. І у цьому протоіерей та його однодумці мали деякий успіх, що показує неординарність проведеної роботи. Отець Андрій зачитав повідомлення Синоду про нагородження грамотами церковної ради Пилипівської церкви, а також окремо її голови Бондаренка та членів Василенка, Скокова та Орлова³⁰.

3 березня 1930 р. о. Андрій знову прийняв усі папери і справи секретарства ради та виконував цю копітку роботу до часу свого арешту у 1931 році. В умовах активної боротьби за збереження Пилипівського храму 28 січня 1931 р. протоіерея заарештувало ДПУ. Його засудили до ув'язнення у таборач.

Парафіяни тривалий час сподівалися на швидке звільнення о. Андрія і про його повернення до своїх обов'язків. Проте час спливав... Громаді потрібен був священник, парафіяльній раді – управитель справами. 30 серпня 1931 р. церковна рада визначилася у нових реаліях. До справ на місце А. Коренева заступав протоіерей Попов. Приміщення, яке займав о. Андрій рада змушена була переділити надвоє, віддавши під помешкання одну з частин новому священнику³¹. Житлова криза у Запоріжжі та фінансова скрута парафії не залишала іншого варіанту. Але й родину репресованого священника не кинули напризволяще.

Тяжкі часи, наче чорні хмари, впали на церкву...

У 1933 р. А. Коренева умовно звільнили і дозволили зайняти місце настоятеля Нікольського храму у місті Лебединь (нині Липецької обл., РФ), де він провадив пастирську службу протягом п'яти років. Йому припало стати останнім священником цього храму, збудованого 1831 р. На новому місці священник залишився вірним ідеалам обновленського руху.

На початку лютого 1938 р. отця Андрія знову заарештували органи НКВС. Його звинуватили у тому, що він під час релігійних свят робив обходи по селу з різними богослужіннями і тим самим «розкладав масу колгоспників». Вже 14

лютого 1938 р. постановою «трійки» УНКВС по Рязанській області за ст.ст. 58-8, 58-10-1 КК РСФСР протоієрея А. Коренева засудили до розстрілу.

Справедливість була відновлена занадто пізно. Лише 26 червня 1989 р. його реабілітували за постановою Липецької обласної прокуратури³².

Діяльність протоієрея свідчить про неабияку наснагу, працьовитість, палке бажання вирішити церковні проблеми, тим самим давши відсіч падінню релігійності населення та антицерковній політиці. Його справи як діяча Української Синодальної церкви переконують в закономірності появи обновленських ідей у суспільстві і наявності в середовищі цієї конфесії не тільки «більшовицьких агентів», як здебільшого стверджується в історіографії, а ідейних поборників за соціальні та релігійні права віруючих. Їх формувало життя, багате на соціальні, національні, релігійні суперечності.

Примітним є те, що протоієрей А. Коренев, будучи відкритим для нових суспільно-політичних віянь, як представник поліетнічного і зрусифікованого Півдня, демонстрував доволі поширений варіант відповіді на національно-релігійні питання. У його позиції знайшли віддзеркалення мультикультурні традиції та взаємовпливи населення південного регіону попереднього століття, політичні перепони розвитку українських національних форм з боку держави, а відповідно – низький рівень національної самосвідомості духовенства, зокрема на Запоріжжі.

Арешти протоієрея А. Коренева як священнослужителя Синодальної церкви, протегованої колись владою, вказують на неухильне слідування радянською державою курсу на фізичне знищення духовенства.

- 1 Коренев А., прот. Лицом к мирянам // Український Православний Благовісник. – 1925. – № 17. – С. 5.
- 2 Там само.
- 3 Ігнатуша О. М. Єпархіальна організація обновленської церкви в Україні у 20-ті рр. XX ст. / Олександр Миколайович Ігнатуша // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2011. – Вип. XXX. – С. 168.
- 4 Державний архів Запорізької області (далі ДАЗО). – Ф. 316. – Оп. 3. – Спр. 113. – Арк. 11.
- 5 Коренев А., прот. От кого наша церковная смута // Український Православний Благовісник. – 1925. – № 20. – С. 3–5; Коренев А., прот. Лицом к мирянам // Український Православний Благовісник. – 1925. – № 17. – С. 5.
- 6 ДАЗО. – Ф. 316. – Оп. 3. – Спр. 135. – Арк. 116–116 зв.
- 7 Там само. – Ф. 19. – Оп. 1. – Спр. 162. – Арк. 35.
- 8 Там само. – Арк. 12.
- 9 Там само.
- 10 Там само.

- 11 Там само.
- 12 Там само.
- 13 Ігнатуша О. М. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (ХІХ ст. – 30-ті рр. ХХ ст.) / Олександр Миколайович Ігнатуша. – Запоріжжя: Поліграф, 2004. – С. 321–322.
- 14 ДАЗО. – Ф. 19. – Оп. 1. – Спр. 162. – Арк. 13–13 зв.
- 15 Довідник по населених пунктах Запорізької округи. (До округової мапи видання 1928 року). – Запоріжжя: Комунар, 1928. – С. 60.
- 16 ДАЗО. – Ф. 19. – Оп. 1. – Спр. 162. – Арк. 15.
- 17 Там само. – Арк. 16.
- 18 Там само. – Арк. 32–32 зв.
- 19 Там само. – Ф. 157. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 36–36 зв.
- 20 Ігнатуша О. М. Єпархіальна організація обновленської церкви... – С. 169.
- 21 ДАЗО. – Ф. 157. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 86.
- 22 Там само. – Арк. 37–38.
- 23 Там само. – Арк. 58 зв.
- 24 Там само, ф.р. 316. – Оп. 3. – Спр. 135. – Арк. 236.
- 25 Там само. – Арк. 186 зв.
- 26 Там само. – Ф. 157. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 11 зв.
- 27 Червоне Запоріжжя. – 1929. – 18 грудня. – С. 8.
- 28 Червоне Запоріжжя – 1930. – 5 січня. – С. 2.
- 29 ДАЗО. – Ф. 157. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 12.
- 30 Там само. – Арк. 11 зв.–12.
- 31 Там само. – Арк. 19 зв.–20.
- 32 Станиця «Лебедянская». Из истории Никольского храма. – Режим доступу: <http://www.cossacks-lb.ru/revival-of-a-temple.html>; Лебедянь. Храм святителя Николая Чудотворца. – Режим доступу: <http://www.lipland.ru/?p=432>; Русское православие. Белое духовенство. Корнев Андрей Михайлович. – Режим доступу: http://www.ortho-rus.ru/cgi-bin/ps_file.cgi?4_10793.

Summary

**Ignatysha Oleksandr,
Tetiana Savchuk**

Mitered Archpriest Andrew Korenev

The content of the religious activities of archpriest of Ukrainian Synod Church Andrew's Korenev is analyzed. The article Deals with the reform initiatives aimed at counteracting the secularization and atheism. Typical image of a cleric of the Synodal Church in Ukraine and contradictory value of its activities as one of the brightest representatives of the renovationism move in 20-30-ies of 20 century is highlighted.

Keywords: archpriest, prior, the parish council, the clergy, the faithful, Zaporozhye dioceses, the Soviet government, anti-church policy